DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i3.49

Váradi Natália*

Gecse Endre mártíromsága és a gálocsi ifjúsági csoport az 1956 utáni Kárpátalján**

The Martyrdom of Endre Gecse and the Gálocs Youth Group in Transcarpathia After 1956

Abstract: This study examines the impact of the 1956 Hungarian Revolution on the Hungarian community of Transcarpathia through the activities of the Gálocs youth group and the fate of Reformed pastor Endre Gecse. Based primarily on KGB archival documents, court records, and personal recollections, it reconstructs the formation of local anti-Soviet youth organizations, the mechanisms of Soviet state security repression, and the role of religious communities in preserving national identity. The research also analyzes Gecse's investigation, imprisonment, and death, as well as the subsequent remembrance of the group and its members.

Keywords: 1956 Hungarian Revolution; Transcarpathia; Soviet repression; Church; Gálocs anti-Soviet youth group.

Gecse Endre életútja első látásra egy kárpátaljai református lelkipásztor helyi történetének tűnhet: születés, tanulmányok, parókiális szolgálat, gyülekezeti munka, majd tragikus vég. A források közelebbi vizsgálata azonban ennél jóval összetettebb történetet tár fel. Gecse sorsa azért vált a kárpátaljai 1956 egyik legsúlyosabb ügyévé, mert személyében a szovjet rendszer két olyan erőt látott egyesülni, amelyet külön-külön is gyanakvással kezelt: a magyar nemzeti identitást és a felekezeti közösségszervező tekintélyt. A lelkész nem pártpolitikai szereplőként, nem fegyveres szervezőként és nem forradalmi agitátorként vált veszélyessé a hatalom szemében,

* A szerző történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Egyetem, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. E-mail: varadi.natalia@kmf.org.ua; ORCID: 0000-0003-4175-4928

** A tanulmány a szerzőnek *Az 1956-os magyar forradalom kárpátaljai vonatkozásai. A gálocsi politizáló csoport esete a KGB dokumentumok alapján* c. könyvéhez [II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Egyetem, Beregszász, 2026. 496 p.] kapcsolódó kutatás keretében készült.

hanem azért, mert egy elszigetelt és megfélemlített közösségben továbbra is hitet, hiteles nyelvet, történeti emlékezetet, olvasmánykultúrát és erkölcsi mintát közvetített.

A tanulmány célja nem a mártíremlékezet megerősítése, hanem annak tudományos történeti kontextusba helyezése. A kárpátaljai magyar közösség 1944 utáni története a szovjet birodalmi integráció, az etnikai alapú megtorlások, a kolhozosítás, az államosítás, az egyházellenes politika és a kulturális kontroll metszéspontjában formálódott. Ebben a közegben a református lelkészi szolgálat nem csupán hitéleti tevékenység volt, hanem a közösségi önazonosság fenntartásának egyik utolsó intézményes formája. Gecse Endre ennek az intézményes és személyes ellenálló-képességnek lett jellegzetes képviselője: nem látványos politikai gesztusai, hanem következetes lelkipásztori jelenléte miatt.

A kérdés tehát nem egyszerűen az, hogy Gecse Endre mit tett 1956 és 1958 között. Ennél fontosabb, hogy a szovjet hatalom milyen jelentést tulajdonított annak, amit tett. Egy könyvtár fenntartása, a fiatalokkal folytatott beszélgetések, a templomfelújítások szervezése, a lelkészi utánpótlás gondjának felvetése, a hívek rendszeres látogatása és a magyar református tradícióhoz való ragaszkodás a diktatúra szemében mind politikailag értelmezhető cselekménnyé válhatott.

Forrásbázis és módszertani kiindulópontok

A Gecse-életút feltárásának elsődleges forrásbázisát az egykori szovjet állambiztonsági iratok, a 3429. számú KGB-ügyirat dokumentumai alkotják.[1] Az iratanyag a vádlottakra és tanúkra vonatkozó kihallgatási jegyzőkönyveket, letartóztatási határozatokat, házkutatási jegyzőkönyveket, szakértői vizsgálatokat, egészségügyi és halotti iratokat, valamint későbbi rehabilitációs dokumentumokat tartalmaz. E dokumentumok lehetővé teszik, hogy Gecse Endre utolsó hónapjai ne pusztán emlékezeti elbeszélésként, hanem állambiztonsági eljárásként is rekonstruálhatók legyenek. A források értéke ugyanakkor éppen természetükből fakadóan korlátozott: a KGB iratai a hatalom nézőpontját, gyanúit, céljait és konstrukcióit rögzítik, nem pedig semleges valóságleírást.

A második forráscsoportot a családi, gyülekezeti és egykori érintetti visszaemlékezések jelentik.[2] Ezek másfajta történeti tudást hordoznak, mint a nyomozati iratok. Nem az állambiztonsági eljárás belső logikáját, hanem Gecse személyiségének, lelkészi habitusának, családi kapcsolatrendszerének és helyi emlékezetének rétegeit világítják meg. Az emlékezeti források természetesen nem kezelhetők

[1] Ukrajna Állambiztonsági Szolgálata Kárpátalja Megyei Igazgatóságának levéltára (Архів Управління Служби Безпеки України в Закарпатській Області, a továbbiakban Arhiv USZBU ZO). F. 2558, op. 1. szpr. 3429. t. 1–3.

[2] Gortvay Erzsébet (szerk.): *Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete*. Emlékkönyv. Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2003.

kritikátlanul: keletkezésük ideje, a mártíremlékezet formálódása, a rendszerváltás utáni nyilvános beszédhelyzet és a személyes érintettség mind befolyásolják őket, ennek ellenére nélkülözhetetlenek.

Kárpátalja szovjetizálása és az egyház társadalmi helyzete 1944 után

Gecse Endre életének döntő fordulata nem 1956-ban, hanem 1944-ben következett be, amikor Kárpátalja a szovjet befolyási övezetbe került. A Vörös Hadsereg bevonulása, a kommunista párt helyi hatalmának kiépítése, a Szovjet-Ukrajnához való csatolás olyan állami keretet hozott létre, amely gyökeresen átalakította a helyi társadalom működését. A korábbi magyar, csehszlovák és lokális intézményrendszerek helyére a szovjet közigazgatás, a pártirányítás, a belügyi és állambiztonsági kontroll lépett. A változás a református parókiák világában is azonnal érzékelhetővé vált: a lelkész többé nem a helyi közösség természetes közéleti szereplője volt, hanem a hatalom által megfigyelt, ideológiailag gyanús személy.

A kárpátaljai magyarok számára a szovjetizálás első tapasztalatait a kollektív bűnösség elvére épülő megtorlások, az internálások és a málenkij robot jelentették. 1944 őszétől a magyar és német férfilakosság jelentős részét kényszermunkára vitték[3]; a helyi közösségekben évtizedekre rögzült a félelem, a veszteség és a hallgatás kultúrája. Gecse családját közvetlenül is érintette ez a történelmi trauma: bátyját, dr. Gecse Istvánt, a beregszászi jegyzőt 1944 októberében hurcolták el, további sorsa pedig ismeretlen maradt. Ez az esemény nem pusztán családi tragédia, hanem a kárpátaljai magyar értelmiség és közigazgatási elit megtörésének egyik tipikus példája.

A magántulajdon felszámolása, a földek államosítása, a határok lezárása és a kulturális tér beszűkítése együttesen alakította ki azt a társadalmi környezetet, amelyben a hagyományos közösségi intézmények – különösen az egyházak – sajátos túlélési funkciót kaptak. A református gyülekezetekben a templom nem csupán vallási tér volt, hanem a magyar nyelv, a történeti emlékezet, a közösségi fegyelem

[3] 1944. november 12-én, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 0036. számmal határozatot hozott. Ennek értelmében három napos munkára hívták be a hadköteles, 18–50 év közötti kárpátaljai magyar és német férfi lakosságot a romok eltakarítására, hidak, utak stb. építésére. Aki nem tett eleget a behívásnak, annak a hadbíróság előtt kellett felelnie. A megjelent férfiakat a szolyvai gyűjtőtáborba irányították, ahol a járványok, az ütlegelés, az éheztetés, az embertelen körülmények miatt több ezren haltak meg. Akik túlélték, azokat a Szovjetunió különböző lágereibe szállították, ahol szintén sokan meghaltak, megbetegedtek. Hasonló cím alatt szerepelnek a rendeletek településenként*: „A nagyszőlősi kerületi népbizottság rendelete arról, hogy minden 8–40 [sic!] éves kor között hadköteles férfi jelenjen meg az újlaki katonai parancsnokságon 5 napi élelemmel."* Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban KTÁL), F. P-14. op. 1. od. zb. 197. 1.

és a helyi szolidaritás egyik legfontosabb hordozója. A szovjet hatalom éppen ezért nem tekinthette semlegesnek a lelkipásztori tevékenységet: az egyház a kollektivizált társadalom alternatív tekintélyrendjét képviselte.

A szovjet valláspolitika Kárpátalján az egyházak társadalmi szerepének visszaszorítására és a felekezeti élet szigorú ellenőrzésére törekedett. A papok és lelkészek tevékenységét a hatóságok folyamatos megfigyelés alatt tartották. A református egyház különösen érzékeny helyzetben volt, mivel hívei magyar nemzetiségűek voltak, s a felekezeti identitás egybeesett a nyelvi és nemzeti önazonosság megőrzésével. A papság megfigyelése, a gyülekezeti ifjúsági munka korlátozása, a hitoktatás akadályozása és a templom körüli közösségi élet ellenőrzése a rendszer alapvető gyakorlatává vált.

A kárpátaljai besúgóhálózat 1956 után nagy létszámú, szervezett és társadalmilag mélyen beágyazott rendszerként működött. A fennmaradt adatok szerint a „magyar nacionalisták" elleni vonalon 1957-ben legalább 126, 1958-ban pedig 130 ügynök tevékenykedett. A hálózatba tanítókat, kolhozvezetőket, református presbitériumi személyeket, volt elítélteket, korábbi csendőröket, a diák- és az ifjúsági közeghez kapcsolódó személyeket, vasúti informátorokat és külföldi kapcsolatokkal rendelkező ügynököket vontak be.[4] A cél nem csupán az egyes kijelentések rögzítése volt, hanem a magyar lakosság kapcsolati hálóinak, az 1956-os forradalommal rokonszenvező mikroközösségeknek, a határon túli összeköttetéseknek és a potenciális szervezkedési gócpontoknak a feltárása. Ebben a megfigyelési rendszerben egy olvasott, közösségszervező református lelkész természetszerűen fokozott állambiztonsági érdeklődés tárgyává válhatott.

Az 1956-os forradalom kárpátaljai recepciója

Az 1956-os magyar forradalom idején Kárpátalja a szovjet katonai műveletek logisztikai útvonala volt, miközben jelentős magyar közösség élt a térségben. A magyar lakosság száma ekkor 151 516 fő volt,[5] és a lezárt határok, az információáramlás korlátozása ellenére is a lakosság értesült a magyarországi eseményekről: részben rádióadásokból, részben szóbeli hírekből, részben a határ menti katonai mozgások közvetlen látványából.

A Magyarországra irányított szovjet katonai egységek áthaladása, az Ungváron működő politikai és belügyi kapcsolattartó központ, valamint a magyarországi

[4] Baráth Magdolna –Lybakh, Irina – Morgun, Anna: Visszhang. *Az 1956-os magyar forradalom és az ukrán társadalom a KGB dokumentumok tükrében.* Budapest – Pécs – Kijev: Kronosz Kiadó, 2022. 149.; 783.

[5] Molnár József – Molnár D. István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében.* Ungvár: PoliPrint, 2005. 9.

foglyok Szovjetunióba deportálásának ügye mind azt mutatják, hogy a régió a forradalom leverésének egyik fontos kiegészítő terepe lett.

A Szovjetunióba deportáltak névsora mindmáig nem tekinthető teljesnek, ezért a szovjet börtönökbe hurcoltak pontos száma sem állapítható meg. Mihail Holodkov szovjet belügyminiszter-helyettes 1956 novemberében Munkácson és Ungváron irányította a magyarországi események kapcsán letartóztatott személyek fogadását, elhelyezését és kihallgatását, jelentéseiben pedig 4–5 ezer fogolyról számolt be Nyikoláj Dudorovnak, a Szovjetunió belügyminiszterének.[6] A Viktor Juscsenko ukrán elnök által 2007. július 10-én Sólyom László köztársasági elnöknek átadott lista közel háromezer nevet tartalmaz.[7]

Az 1956-os forradalom idején a szovjet hatóságok elvárták a magyar–szovjet határ menti települések lelkipásztoraitól, hogy cáfolják a deportálásokról terjedő híreket, ennek azonban többségük nem tett eleget.[8]

A helyi magyar közösség reakciója az 1956-os forradalomra többnyire szimbolikus volt: röplapok készítése és terjesztése, rádióhallgatás, magyar zászlóhasználat, a forradalomról szóló hírek továbbadása: ezek önmagukban nem alkottak felkelést, de alkalmasak voltak arra, hogy a KGB „szovjetellenes" tevékenységként értelmezze őket.

A források szerint Kárpátalján összesen 46 fő ellen indult bírósági eljárás, 18 személyt elítéltek, 8 egyetemistát kizártak és Gecse Endre református lelkész kihallgatás közben meghalt.

A térségben 1956 nem pusztán politikai esemény, hanem a kisebbségi magyar közösség erkölcsi és identitásbeli önkifejezésének próbatétele volt.

Családi háttér, tanulmányok és a gálocsi szolgálat kezdetei, szovjet fordulat hatása

Gecse Endre 1907. június 7-én született Gálocson a Mátyóci Anyakönyvi Kerület születési kivonata szerint. Családi háttere a református papi és helyi értelmiségi hagyományhoz kötötte: a családi emlékezet szerint felmenői a 16. század óta református lelkészek voltak. Édesapja, Gecse Géza gálocsi református lelkészként

[6] Szereda, Vjacseszlav – Sztikalin, Alekszandr (szerk.): *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából.* Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1993. 154–155.

[7] S.n.: Kölcsönös gesztusok. Magyar Nemzet. 2007. július 11.

[8] Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Az ukrán legfelsőbb hatóságok és közigazgatási hivatalok központi állami archívuma, a továbbiakban: ЦДАВОУ), F. 4648. op. 4. od. zb. 214. 33.; ЦДАВОУ, F. 4648. op. 4. od. zb. 182. 279.; KTÁL, F. P-195. op.12. od.zb. 41. 118.; Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban KTÁL), F. 1. op. 1. delo Nr. 3485. 148.; KTÁL, F. P-195. op.12. od.zb. 41. 118.; KTÁL, F. P-195. op. 12. od. zb. 41. 111–115.

szolgált, és az egyházközség földjén gazdálkodott; édesanyja, Szitha Erzsébet a Szabolcs vármegyei Kemecséről származó földbirtokos családból jött. A családi kör nemcsak vallási, hanem társadalmi mintát is adott: a lelkészi hivatás, valamint a magyar kulturális műveltség együtt alkotta azt a közeget, amelyben Gecse személyisége formálódott.

Nővére, Gecse Anna tanító lett, bátyja, dr. Gecse István pedig beregszászi jegyzőként dolgozott, és a szovjet bevonulást követő megtorlások áldozatává vált. A család története ezért egyszerre hordozza a magyar református értelmiségi folytonosság és a szovjet erőszakos társadalomátalakítás tapasztalatát. A rokonok visszaemlékezései szerint Gecse Endre már fiatalon olvasott, művelt és kötelességtudó személyiségként jelent meg a családi emlékezetben. Ez a kép részben utólagos idealizáció is lehet, de összhangban áll a későbbi forrásokkal, amelyek könyvtárát, levelezését és lelkipásztori aktivitását hangsúlyozzák.

Iskolai pályája a magyar református műveltség hagyományos központjaihoz kötődött. 1916 és 1924 között gimnáziumi tanulmányait részben Sárospatakon, részben Ungváron végezte, majd 1924 és 1928 között a Sárospataki Református Akadémia teológiai tagozatán tanult. 1928 és 1930 között segédlelkészként szolgált Gálocson édesapja mellett, majd 1930-ban Ungtarnócon működött segédlelkészként. 1931-ben a gálocsi református gyülekezet lelkészének választotta. Ez a választás nem csupán egyházi adminisztratív esemény volt, hanem a családi folytonosság és a helyi bizalom megerősítése is. Gecse nem kívülről érkező lelkészként, hanem a falu társadalmi és felekezeti emlékezetébe beágyazott személyiségként lépett szolgálatba. Ez erősítette tekintélyét is: a hívek számára nemcsak intézményi tisztviselő, hanem a közösség saját pásztora volt.

A két világháború közötti időszakban Gecse szolgálata a falusi református lelkész klasszikus szerepkörébe illeszkedett. A lelkész egyszerre volt igehirdető, tanító, családlátogató és helyi erkölcsi tekintély. A fennmaradt visszaemlékezések szerint fontosnak tartotta az olvasást, a műveltséget, a személyes beszélgetést és a fiatalok nevelését. Mindez a szovjet érában azonban politikailag kockázatos tevékenységgé vált. Ami korábban a közösségi normalitás része volt, azt 1945 után a hatalom ellenőrizendő, korlátozandó vagy gyanús tevékenységként kezdte kezelni.

Gecse 1941-ben kötött házasságot Rózsa Leónával. Saját gyermekük nem született, 1955-ben azonban örökbe fogadták a nyolcéves Golubec Jolánt. 1945 őszén el kellett hagyniuk a parókiát. A paplakot az új rendszer közösségi célra vette igénybe, kultúrházat alakított ki benne.

Az 1945 és 1958 közötti lakhatási kényszermegoldások Gecse életének kevésbé látványos, de történetileg rendkívül beszédes részét alkotják. Egy idős híve, Tóth János fogadta be 1945 szeptembere és 1946 márciusa között; később rövid időre visszatért a parókiára, majd ismét albérleti és melléképületi megoldásokra kényszerült. Orémus Endrénél, Tárczy Istvánnál, majd egy lakhatatlan állapotú épület kamrájából és istállójából kialakított lakásban élt, amit maga alakított át

élhető otthonná. A nehézségek ellenére barátjának, Szalóky Lászlónak írt leveleiből egy olyan lelkipásztor képe bontakozik ki, aki a nyomorúságot nem politikai pamfletként, hanem hitéleti és gyakorlati kihívásként fogalmazta meg.[9]

Gecse Endre szovjet korszakbeli szolgálatának egyik legfontosabb területe a háborúban megsérült templomok helyreállítása volt. Gálocs, Tarnóc, Bátfa, Botfalva, Palló és más környékbeli gyülekezetek felé is szolgált; rossz kerékpárral vagy gyalog járta a településeket, hátizsákban vitte Bibliáját, imakönyvét és palástját. A templomfelújítások nem pusztán építészeti munkák voltak, hanem a közösségi önbecsülés és vallási folytonosság helyreállításának rítusai.

1957-ben Gecse arról számolt be, hogy októberben és novemberben szinte minden vasárnapra jutott egy templomszentelés, s egy év alatt tizenegy templom újult meg. A szám önmagában is jelzi tevékenységének intenzitását. Egy olyan időszakban, amikor az állami ideológia az egyházi élet visszaszorítására törekedett, a templomok helyreállítása a nyilvános vallási jelenlét megerősítését jelentette. Ez az egyik magyarázata annak, miért figyeltek fel rá a hatóságok, és miért indult ellene rágalomhadjárat. A másik vád, miszerint a templomfelújításból anyagi haszna származott, szintén tipikus eszköze volt a diktatórikus hatalomnak, ugyanis ezzel a közösségi tekintélyt erkölcsi hiteltelenítéssel próbálta gyengíteni. A harmadik ok a lelkész hitoktatói tevékenysége volt. Ugyanis annak ellenére, hogy a korabeli egyházi vezetésre nehezedő állami nyomás a gyülekezeti ifjúsági és egyesületi munka beszűkítését követelte, Gecse az istentiszteletek keretében továbbra is a fiatalok vallási nevelésével foglalkozott. Emiatt fegyelmi jellegű figyelmeztetésben és megrovásban részesült egyházi feljebbvalója, Gencsy Béla részéről.

A hívek látogatása, a templomfelújítások megszervezése, a hitoktatás folytatása, a magyar olvasmánykultúra közvetítése és a fiatalokkal való beszélgetés mind olyan tevékenység volt, amely a református egyház belső logikája szerint lelkipásztori feladatnak számított. A szovjet állambiztonság logikája szerint azonban ugyanazok a cselekmények „nacionalista" hatásgyakorlásként, „szovjetellenes" nevelésként vagy illegális befolyásként voltak értelmezhetők.

1958 első felében Gecse életében újabb fordulat következett be. A gálocsi templomfelújítás és templomszentelés után ellene irányuló támadások, a presbitériumon belüli konfliktusok és a róla terjesztett vádak fokozódó nyomást jelentek. A visszaemlékezések szerint szolgálatból hazafelé kerékpározva egy jármű elől az árokba kellett kormányoznia a biciklijét, hogy elkerülje az agyontaposást. Ezek után a család és maga Gecse is úgy érzékelte, hogy Gálocsot el kell hagynia. A Husztra kerülés ezért egyszerre tekinthető egyházi áthelyezésnek és részleges menekülésnek. 1958. május 1-jétől a huszti református gyülekezet lelkésze lett,

[9] Dr. Szalóky László: Ötvenes évek Kárpátalján. Gecse Endre lelkipásztor élete és sorsa. *Református lapja* 1989/46. 4.

miután a korábbi lelkész, Szécsényi István Magyarországra távozott. Későbbi értelmezések szerint az áthelyezés mögött védelmi szándék is állhatott.

A huszti gyülekezet szeretettel fogadta, és Gecse ismét templom- és parókiafelújításba kezdett. Ezzel párhuzamosan a református lelkészi utánpótlás problémája is foglalkoztatta. Csirpák Emil visszaemlékezése szerint arról beszélt, hogy a kárpátaljai református papság elöregedése és az intézményes képzés hiánya tragikus következményekkel járhat az egyház és a magyarság számára.[10] A balti lutheránus képzési lehetőségek iránti érdeklődése azt mutatja, hogy gondolkodása nem merült ki a helyi gyülekezeti ügyekben: az egyház hosszú távú fennmaradását intézményi kérdésként látta.

A KGB 1958. november 22-én és 29-én házkutatást tartott Gecse Endrénél Huszton, majd 1958. december 2-án letartóztatta. A letartóztatás és a nyomozás célja annak bizonyítása volt, hogy Gecse 1956–1958 között magyar nacionalista szellemű szovjetellenes propagandát folytatott, valamint kapcsolatban állt a gálocsi ifjúsági csoporttal.

A gálocsi ifjúsági csoport és az állambiztonsági konstrukció

A gálocsi csoport az 1956 utáni kárpátaljai ifjúsági politizáló csoportok egyike volt.[11] A források szerint 1957–1958 folyamán szerveződött, tagjai elsősorban iskoláskorú fiatalok voltak: Pasztellák István, Perduk Tibor, Molnár László, Szanyi János, Tóth János és Deák Ferenc. A csoport tagjai hűségesküt tettek, fegyvereket és lőszereket gyűjtöttek, tagdíjat szedtek, majd az 1956-os forradalom második évfordulóján Pasztellák röplapokat készített és helyezett el Gálocs több pontján.

A csoport tevékenysége a szovjet retorikában súlyos politikai jelentést kapott, de semmiképpen nem azonos azzal a képpel, amelyet a KGB próbált felépíteni. A fiatalok által gyűjtött fegyverek jelentős része II. világháborús maradvány volt; a röplapozás pedig inkább szimbolikus ellenállási gesztusnak tekinthető, mint reális felkelési programnak. A hatalom azonban nem a cselekmények tényleges veszélyességét, hanem ideológiai jelentését mérte. A kiskorúakból álló csoport mögé felnőtt vezetőt kellett találni ahhoz, hogy az ügy nagyobb politikai súlyt kapjon. Ebben a logikában vált Gecse Endre alakja kulcsfontosságúvá: ő volt az a helyi értelmiségi, akire a szervezkedés „eszmei” hátterét rá lehetett vetíteni.

[10] Csirpák Emil: Emlékeim anyai nagybátyámról, Gecse Endre egykori gálocsi lelkészről. In: Gortvay Erzsébet (szerk.): *Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv.* Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2003. 11–16.

[11] Arhiv USZBU ZO, F. 2558. op. 1. szpr. 3429. t. 1–3.

A gálocsi ifjúsági csoport tagjai a KGB nyomozati anyagai alapján:

	Név	Születési adatok	Társadalmi háttér, foglalkozás	Szerepe a csoportban	Letartóztatás / eljárás	Jogkövetkezmény
1.	Gecse Endre	1907. június 6., Gálocs	Református lelkész, a Sárospataki Református Akadémia végzettje (1928); Gálocson, majd 1958. május 1-től Huszton szolgált	A nyomozati anyagok a csoport eszmei vezetőjeként tüntették fel	Letartóztatása: 1958. december 2.	1959. január 4-én, 51 éves korában, kihallgatás közben elhunyt az ungvári börtönben
2.	Pasztellák István	1943. január 25.	Magyar nemzetiségű, szegényparaszti származású; az Ungvári 2. számú esti iskola 9. osztályos tanulója	A csoport alapítója és vezetője	Letartóztatás: 1958. október 28.; ítélet: 1959. január 31.	Szabadulás: 1959. március 12.; 1991-ben rehabilitálták; elhunyt 2006. november 9-én
3.	Perduk Tibor	1942. április 22., Sátoraljaújhely	Magyar nemzetiségű, kolhozmunkás, az Ungvári 2. számú esti iskola tanulója	A csoport vezetőhelyettese	Letartóztatás: 1958. november 28.; ítélet: 1959. január 31.	Szabadulás: 1959. szeptember 18.; 1991-ben rehabilitálták; elhunyt 2024-ben
4.	Molnár László	1945. november 19.	Perduk Tibor unokatestvére	Fegyver- és lőszerraktáros, pénztáros	Büntetőeljárás nem indult	Kiskorúsága miatt nem vonták büntetőjogi felelősségre; megfigyelés alatt állt
5.	Szanyi János	1944. október 27.	A gálocsi református gyülekezet harangozója	Részt vett a szervezet működésében; a hűségeskü szövegének megfogalmazását ő kezdte el	Büntetőeljárás nem indult	Kiskorúsága miatt nem vonták büntetőjogi felelősségre
6.	Tóth János	1945. február 24.	A Sislóci Hétéves Iskola 7. osztályos tanulója;	Rövid ideig a csoport tagja	Büntetőeljárás nem indult	Rövid időn belül elhatárolódott a szervezettől;
7.	Deák Ferenc	1942. szeptember 24.	Árva; 7 osztályos végzettséggel rendelkezett; az Iszkra Kolhoz munkása	Rövid ideig a csoport tagja; fegyverek rejtegetésében vett részt	Büntetőeljárás nem indult	A hatóságok nem találtak elegendő bizonyítékot államellenes tevékenységére

Pasztellák későbbi visszaemlékezése szerint a kihallgatások során a nyomozók rendszeresen azt firtatták, ki volt a felnőtt irányító.[12] A fennmaradt dokumentumok ugyan rögzítik, hogy Pasztellák olvasott Gecsénél és beszélgetett vele, de nem szolgáltatnak egyértelmű bizonyítékot arra, hogy Gecse tudott volna a röplapokról vagy a fegyvergyűjtésről. A bírósági összefoglalóban erősebb „befolyás" jelenik meg, ám ennek forrásértékét óvatosan kell kezelni, mivel a jegyzőkönyvi forma, a kihallgatási kényszerhelyzet és az állambiztonsági cél egyaránt torzíthatta a rögzített állításokat. A leginkább védhető történeti állítás az, hogy Gecse szellemi hatással volt Pasztellákra, de nem volt a csoport közvetlen operatív irányítója.

Gecse vallomása szerint Pasztellák 1957 tavaszától rendszeresen felkereste őt könyvekért, általában tíznaponta, néha gyakrabban. Egy év alatt mintegy ötven könyvet olvasott el a lelkész könyvtárából.[13] A fiatalember segített Gecsének a költözéskor a könyvek összecsomagolásában és autóhoz hordásában is. A lelkész a kapcsolatot jó viszonyként írta le: Pasztellák tisztelte őt, gyakran jött hozzá, néha húgával együtt, aki Gecse nevelt lányával játszott. A vallomás alapján Pasztellák irodalmi érdeklődésű, írói ambíciókat dédelgető, élénk fantáziájú fiatal volt.[14] Ez a jellemzés fontos ellensúlya a KGB-vádnak, amely a könyvkölcsönzést politikai befolyásként értelmezte.

A KGB-ügyiratokban Gecse Endre könyvtára és az általa kölcsönzött irodalom központi szerepet kapott. A vád logikája szerint Pasztellák István gondolkodására hatást gyakoroltak a lelkésztől kapott szépirodalmi és történeti könyvek, valamint a Gecsével folytatott beszélgetések. Gecse jelentősége ebben az értelemben infrastrukturális jellegű volt. Nem publikált nagy teológiai műveket, nem vezetett politikai szervezetet, és nem hagyott hátra programiratot. Mégis olyan szellemi infrastruktúrát tartott fenn, amely a szovjet kontroll alatt álló falusi társadalomban különösen fontos volt: könyvtárat, beszélgetési alkalmat, vallási magyarázó nyelvet, történeti összefüggéseket és erkölcsi mércét. A helyi közösségben ez a kulturális és erkölcsi jelenlét valós társadalmi hatással bírt, ám e hatás nem azonosítható a politikai szervezéssel. A hatóság szerint református lelkészként szovjetellenes, nacionalista szellemben befolyásolta a magyar nemzetiségű fiatalokat; beszélgetéseik során dicsőítette az 1956-os magyarországi ellenforradalmi lázadás résztvevőinek tevékenységét; a magyarországi eseményeket a magyar nép igazságos fellépéseként értékelte Magyarország szabadságáért és függetlenségéért; továbbá antikommunista és szovjetellenes tartalmú irodalmat őrzött és terjesztett.

[12] Pasztellák István: Emlékeim Gecse Endre gálocsi református tiszteletesről. In: Gortvay Erzsébet (szerk.): *Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv.* Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2003. 25–31.; Pasztellák István: „Minél sötétebb az éjszaka, annál közelebb a hajnal". Emlékképek ifjúkoromból. *Együtt,* 2002/3. 104–106.; Pasztellák István: Emlékképek 1956-ból. *Együtt,* 2006/3.

[13] Arhiv USZBU ZO, f. 2558., op., 1., szpr. 3429., t. 1., 115–129.

[14] Arhiv USZBU ZO, f. 2558., op., 1., szpr. 3429., t. 2., 134–139.

A vád tehát két fő pillérre épült. Az első pillér a személyes befolyásolás volt: a KGB azt igyekezett bizonyítani, hogy Gecse a gálocsi fiatalok, különösen Pasztellák István gondolkodását szovjetellenes, nacionalista irányba terelte. A második pillér a tárgyi bizonyítékként kezelt irodalom volt: a házkutatások során lefoglalt könyveket, újságokat, brosúrákat és leveleket a hatóság olyan bizonyítékként használta, amely a vádlott világnézeti beállítottságát, illetve a fiatalokra gyakorolt állítólagos hatását igazolhatta.

Az 1958. november 22-én és 23-án, majd november 29-én végrehajtott házkutatás során a Gecsénél lefoglalt irodalom szolgált a későbbi „burzsoá nacionalizmus" vádjaként. Gecse kihallgatásai során – amelyet Golovánov őrnagy, kiemelt főnyomozó vezetett, magyar nyelvű tolmácsok (Puglik János és Grega Sándor) közreműködésével – részletes választ adott arra, miért tartotta könyvtárában a vádul szolgáló irodalmat.

Részlet a jegyzőkönyvből:

„1. Magyar Nők Lapja folyóirat, 3 szám: ezt a folyóiratot több éven át előfizettem a feleségem számára és az említett három számot megtartottam, mert azokban hímzésminták voltak és a feleségem használta ezeket a mintákat. Emlékeim szerint ezeket a folyóiratokat az ebédlőben, a tálalószekrényben tartottuk.

2. Új Honfoglalás, magyar nyelvű folyóirat: ezt a folyóiratot akkor láttam meg először, amikor beleírták a házkutatás jegyzőkönyvbe, hogy pontosan hol találták, hol volt a lakásunkban, azt nem tudom.

3. Magyar nyelvű versek: ezek a versek az egyházi szekrényben voltak, ami a hálószobában áll. Az ebben a szekrényben található verseket a Huszti református egyház korábbi lelkésze Szécsényi István hagyta ott.

4. A Huszti református templom története, írógéppel készült kiadvány: 1958 júliusában Gencsy püspök Husztra jött, hogy megszentelje a templomot a felújítás után. A presbiterek és a hívek segítségével megtudtam, hogy az egyház történetéről szóló kiadvány Szijjártó Lajosnál (63–65 éves) van, aki Huszton él. Pontosan nem emlékszem, hogy mi a foglalkozása, talán a Huszti kórházban dolgozik könyvtár vezetőként. Az említett Szíjjártó adta át nekem a Huszti egyház történetét, amit én az ebédlőben található tálalószekrénybe tettem be, ahonnan a házkutatás során került elő.

5. Írógéppel készült magyar nyelvű levél két lapon, amely az alábbi szavakkal kezdődik: „Kedves jó Bandikám!" Ezt a levelet Kovács Péter írta 1943 körül: Kovács akkoriban Rónafő községben élt Magyarországon az osztrák határ közelében; 1939 óta ismerem, a jelenlegi tartózkodási helyét nem tudom.

6. 9466. számú körlevél 1942-ből. Ezt a körlevelet lelkészként 1942-ben kaptam postán Budapestről. Nem emlékszem, hogy a házkutatás során honnan került elő ez a körlevél. Lehetséges, hogy Gálocs községből hoztam magammal ezt a körlevelet, de az is lehet, hogy ez a példány Szécsényi lelkésztől maradt ott, aki előttem élt az ingatlanban, mivel ezt a körlevelet valamennyi református lelkész megkapta.

7. Az Est c. újság, magyar nyelven, 8 lapon; Budapesten adták ki. Valószínűleg én vásároltam ezt az újságot és azóta is nálam volt. A házkutatás során a fürdőszobában találták meg a lakásomban, ott egy könyvespolc volt, ezt a helyiséget könyvtárként használtam, többek között ez az újság is ott volt.
8. Pesti Hírlap, magyar nyelvű újság. Ezt az újságot én vásároltam és azóta is nálam volt. A házkutatás során a könyvtárként átalakított fürdőszobában találták meg.
9. Felvidéki Magyar Hírlap, magyar nyelvű újság, 6 lapon. Ezt az újságot én vásároltam a megjelenése napján és azóta is nálam volt. A házkutatás során a könyvtárrá átalakított fürdőszobában volt.
10. Kárpáti Magyar Hírlap, magyar nyelvű újság. Szintén én vásároltam a megjelenése napján és azóta is nálam volt. A házkutatás során a könyvtárként használt fürdőszobában találták meg.
11. Prágai Magyar Hírlap című magyar nyelvű újság két száma. Erre az újságra én előfizettem, ami jól látható a № 249-es számú újságon feltüntetett postacímből is. Azóta is nálam volt mind a két példány № 249-es és № 250-es lapszám; a házkutatás során a könyvtárként használt fürdőszobában találták meg.
12. Új Magyarország újság, két lapon. Erre az újságra szintén előfizettem. A 211-es számot otthon tároltam, a házkutatás során a könyvtárként használt fürdőszobában találták meg.
13. Református Élet újság: erre az újságra is előfizettem és a 3-as számot otthon tároltam. Az első és a második oldal teljesen megmaradt, a harmadik és a negyedik oldal sérült, szakadt. A házkutatás során a könyvtárként használt fürdőszobában találták meg ezt az újságot.
14. A Magyar Nemzet története című könyv, 204 sorszámozott oldalon. Ezt a könyvet a templomi szekrényben találtam a hálószobában, nyilvánvalóan az előző lelkész, Szécsényi István hagyta ott, aki 1958 áprilisában Magyarországra költözött. A könyv magyar nyelvű, a szerzője Novi Ferenc. A könyv rendeltetését tekintve tankönyv, 5–6. osztályosok részére.
15. Magyarország Története című könyv, 411 sorszámozott oldalon. Ezt a könyvet szintén a templomi szekrényben találtam a hálószobában, nyilvánvalóan Szécsényi hagyhatta ott.
16. A Prágai Magyar Hírlap című újság mellékletei. Ezeket a mellékleteket az előfizetett újságban kaptam meg. Az elkobzott 3 melléklet nálam maradt, terjedelmük 8 lap.
17. Segédlet a leventeifjúság vallás-erkölcsi oktatásához c. könyv. Az a könyv is a hálószobában található egyházi szekrényben volt. A könyvet Szécsényi lelkész hagyta ott, aki 1958 áprilisában Magyarországra költözött. A könyv borítóján megtalálható a Huszti református egyház körpecsétje.
18. Két darab brosúra „Református Világszemle” címmel. A templomi szekrényből kerültek elő, a hálószobából; Szécsényi költözése után maradtak ott.
19. Jegyzőkönyvek című brosúra, a református kongresszus jegyzőkönyve a 692-től a 702. oldalig. Ezt a jegyzőkönyvet a templomi szekrényben találtam meg, Szécsényi költözése után maradt ott.

20. Tolnai Világlapja című hetilap magyar nyelven. Ez a folyóirat Szécsényi költözése után maradt az egyházi szekrényben, a hálószobában.
21. 21 darab levél nekem és a feleségemnek címezve rokonainktól és barátainktól. Ezeket az 1958. november 22-én tartott házkutatás során találták meg az otthonunkban."[15]

[…] Elismerem, hogy az otthonunkban tartott házkutatás során elkobzott irodalom nacionalista jellegű, politikailag káros, megtalálhatók benne szovjetellenes beállítottságú részletek, pontosabban az újságokban és a folyóiratokban. Ami a tőlem elkobzott könyveket illeti, szintén úgy gondolom, hogy egyes helyeken bizonyos kérdéseket a szerzők szovjetellenes szellemben értelmeznek. A Horthy időszak magyar történelmét tárgyaló könyvek mind olyan tartalmúak, hogy bizonyos mértékben egyes kérdéseket a szerzők szovjetellenes hangulatban tüntetnek fel. Azért következtetek erre, mert sok, a Horthy korszakban kiadott történelemkönyvet olvastam, ezekben mindig megtalálhatók olyan részletek, amelyek magukban hordozzák a szovjetellenes, valamint a magyar burzsoá nacionalista szellemet.

El kell mondanom, hogy a Horthy időszakban Magyarország állampolgárai, többek között a lelkészek is, a magyar burzsoá nacionalizmus szellemében nevelkedtek, a szovjethatalom iránti gyűlölet szellemében. Valamennyi akkoriban nyomtatott kiadvány ilyen gondolkodásra sarkallta az olvasókat.

Én, mint lelkész, körleveleken keresztül kaptam utasításokat a hívők magyar burzsoá nacionalista szellemben és a Szovjethatalom iránti gyűlöletre való nevelésére; az összes lelkész felé irányuló ilyen követelések különösen az 1941–1945-ös háború idején erősödtek meg. Kénytelen voltam teljesíteni a velem szemben támasztott követelményeket. A hívőkhöz intézett prédikációimban nem mulasztottam el megemlíteni azokat a polgárokat, akiket behívtak a hadseregbe és a keleti frontra küldtek; ezekről a polgárokról azt mondtam, hogy hazájuk érdekében mennek harcolni az ellenség ellen, vagyis teljesítettem a körlevélben megfogalmazott elvárásokat. Egy ilyen jellegű körlevelet koboztak el az otthonomban tartott házkutatás során.

Azzal, hogy őriztem az otthonunkban az elkobzott irodalmat, nem voltak semmilyen ellenséges szándékaim. Azért tartottam meg az újságokat és a folyóiratokat, mert fontos híreket tartalmaztak a magyar kormány tevékenységéről, a Horthy féle Magyarország dolgairól; történelmi dokumentumokként őriztem ezeket az írásokat […].[16]

A lefoglalt nyomtatott anyagokra 1958. december 17-én elrendelték az irodalomtudományi szakértői vizsgálatot; a szakértők között szerepelt a megyei Irodalmi és Kiadói Főigazgatóság vezetője, valamint egyetemi oktatók.[17] A szakértőknek arra kellett választ adniuk, hogy a Gecse otthonában lefoglalt irodalom szovjetellenes és lázadó természetű-e, tartalmaz-e vallási és nemzetiségi előítéleteket,

[15] Arhiv USZBU ZO, f. 2558., op., 1., szpr. 3429., t. 2., 98–110.
[16] Arhiv USZBU ZO, f. 2558., op., 1., szpr. 3429., t. 2., 111–127.
[17] Arhiv USZBU ZO, f. 2558., op., 1., szpr. 3429., t. 2., 240–251.

rágalmazza-e a forradalmi mozgalmat, illetve hirdeti-e a magyar burzsoá nacionalizmust. A kérdésfeltevés már önmagában előre kijelölte a vizsgálat politikai irányát.

A nyomozati határozat szerint a vizsgálat kimutatta, hogy az irodalom provokatív, ellenforradalmi és szovjetellenes. Fontos azonban kiemelni, hogy ez a megállapítás nem irodalomtörténeti, hanem büntetőpolitikai célú minősítés volt. A vizsgálat nem azt mérte, hogy a művek miként illeszkedtek a magyar sajtó- és művelődéstörténetbe, hanem azt, hogy a szovjet jogi-ideológiai kategóriák alapján alkalmasak-e vádbizonyítékként szolgálni.

A levelek sorsa különösen beszédes. A 21 darab, összesen 34 lap terjedelmű személyes levelet 1958. december 19-én külön kihallgatási témává tették, és Gecsét részletesen vallatták levelezési kapcsolatairól: rokonairól, egyházi ismerőseiről, Magyarországon, Csehszlovákiában, Csapon, Tartuban vagy Budapesten élő kapcsolatairól. Később a hatóság megállapította, hogy a leveleknek nincs közük a nyomozáshoz, és vissza kellene szolgáltatni őket Gecse részére. Mivel azonban Gecse 1959. január 4-én meghalt, 1959. január 15-én határozat született megsemmisítésükről: a leveleket értéktelennek és az ügy szempontjából jelentéktelennek minősítették, majd Zudov őrnagy és Golovanov őrnagy jelenlétében elégették őket.[18]

A Gecse-ügy egyik központi tanulsága, hogy a szovjet állambiztonság a könyvtárat nem kulturális örökségként, hanem politikai veszélyforrásként kezelte. Gecse könyvtára a vallomások szerint nagyobbrészt szépirodalmi jellegű volt. Pasztellák István főként Gárdonyit, Jókait és más szépirodalmi műveket kölcsönzött, nem pedig konspiratív kézikönyveket vagy illegális politikai iratokat. A nyomozati logikában azonban maga az olvasás, különösen a magyar történelmi múlt iránti érdeklődés, gyanússá válhatott.

A KGB által megfogalmazott vád nem bizonyítja, hogy Gecse tudatos politikai terjesztőként működött volna. A jegyzőkönyvek alapján a lefoglalt irodalom jelentős része régi, részben saját megőrzésű, részben egyházi szekrényben talált, részben a korábbi lakó, Szécsényi István lelkész után maradt anyag volt. Gecse arra hivatkozott, hogy nem volt ideje mindent átnézni, és hogy amely anyagról tudta volna, hogy tiltott, azt megsemmisítette volna.

Gecse kétségtelenül hatott a környezetében élő fiatalokra: olvasmányokat adott, beszélgetett, műveltségi mintát közvetített. Ez azonban nem azonos a gálocsi ifjúsági csoport közvetlen irányításával. A KGB számára éppen ez a kulturális és erkölcsi tekintély volt veszélyes: a lelkész személye alternatív autoritást képviselt egy olyan rendszerben, amely a fiatalok gondolkodását teljes ideológiai ellenőrzés alá kívánta vonni.

A szovjet politikai büntetőeljárásokban a beismerő vallomásnak kiemelt szerepe volt; a nyomozók gyakran előzetesen kialakított sémákhoz keresték

[18] Arhiv USZBU ZO, f. 2558., op., 1., szpr. 3429., t. 2., 258–259.

a vallomásokat. Ha Gecse elismeri, hogy ő volt a csoport irányítója, az nemcsak saját sorsát pecsételte volna meg, hanem újabb személyek elleni eljárásokhoz is alapot adott volna. A visszaemlékezések szerint éppen ezt nem volt hajlandó megtenni. A KGB számára a lelkész vallomása kulcsfontosságú lett volna egy nagyobb politikai ügy felépítéséhez.

Gecse Endre 1959. január 4-én 19 óra 55 perckor halt meg az ungvári KGB-fogdában.[19] A hivatalos dokumentumok halálokként kardioszklerózist és hipertóniát, illetve az ezek következtében fellépő szívrohamot jelöltek meg. A szovjet állambiztonsági gyakorlatban a bántalmazás, a kényszerítés, az alvásmegvonás, a fenyegetés és a pszichikai nyomás nem jelent meg az iratokban. Az özvegy, Rózsa Leóna visszaemlékezése szerint férjét 1959. január 7-én látta viszont holtan, csak távolról, a testhez közel nem engedték. A kezét palásttal takarták el, arcából csak részleteket láthatott, és az egyik halántékon kék elszíneződést észlelt. Lelkészt nem engedtek hívni, Gecsét egyházi szertartás nélkül temették el az ungvári Kapos utcai temetőben.

Emlékezet, újratemetés és történelmi igazságtétel

Gecse Endre emlékének ápolása a rendszerváltást követően intézményes formát is öltött. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség gálocsi alapszervezete és a helyi református gyülekezet 1992. október 15-én emléktáblát avatott tiszteletére a gálocsi református templomban. Ezt követően, 1992. október 24-én földi maradványait az ungvári Kapos utcai temetőből a gálocsi temetőbe szállították át, ahol újratemették. Emléke nemcsak Gálocson maradt fenn: a huszti református gyülekezet, ahol életének utolsó hónapjaiban szolgált, 1996-ban márványtáblát helyezett el a templom falán tiszteletére. A gálocsi csoport tagjai közül Gecse Endrét (posztumusz), Pasztellák Istvánt, Perduk Tibort és Molnár Lászlót 1993. március 13-án Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke 1956-os Emlékéremmel tüntette ki.[20] A kitüntetés a magyar állam részéről a forradalom eszméihez való hűség, valamint a diktatórikus rendszerrel szembeni helytállás hivatalos elismerését jelentette. Az állami és egyházi emlékezés összekapcsolódása azt jelzi, hogy Gecse alakja a helyi gyülekezeti emlékezetből fokozatosan a határon túli magyar történeti emlékezet egyik fontos szimbólumává vált.

---

[19] Arhiv USZBU ZO, F. 2558. op. 1. szpr. 3429. t. 2. 269.

[20] Dupka György: *„Jön még egy jobb világ…” A magyar ’56 kárpátaljai kézikönyve (A forradalom visszhangja a „megrengetett Szovjetföldön”, 1956–1959).* Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2020. 187.

Következtetések

Gecse Endre életútja a kárpátaljai református magyarság 20. századi történetének egyik legösszetettebb esete. Életében jelen van a református papi hagyomány folytonossága, a két világháború közötti magyar és regionális műveltség, a szovjet megszállás utáni anyagi és intézményi kisemmizés, a falusi gyülekezetek túlélési stratégiája, az 1956-os forradalom határ menti visszhangja, a KGB politikai konstrukciója és a rendszerváltás utáni emlékezetpolitikai igazságtétel.

Gecse Endre közvetlen szervezői szerepe a gálocsi ifjúsági csoport tevékenységében nem bizonyított. A vele szemben felépített vád részben abból táplálkozott, hogy Pasztellák István és más fiatalok tisztelték, könyveket kölcsönöztek tőle, és beszélgetéseik hatottak gondolkodásukra. Ez azonban nem igazolja, hogy tudott volna a röplapokról vagy a fegyvergyűjtésről, még kevésbé azt, hogy irányította volna a fiatalokat. A KGB számára a szellemi és erkölcsi hatás volt a lényeg.

Gecse Endre halála a szovjet hatalom működésének koncentrált példája. A diktatúra a vallási szolgálatot politikai gyanúvá, a könyvet bizonyítékká, a fiatalokra gyakorolt erkölcsi hatást szervezői váddá, a fogdában bekövetkező halált pedig orvosi formulává próbálta alakítani. A közösségi emlékezet ezzel szemben pásztorként, tanúságtevőként és mártírként őrizte meg. A tudományos történetírás feladata, hogy e két nyelv – az állambiztonsági irat és az emlékezeti tanúságtétel – között rekonstruálja a leginkább védhető történeti igazságot. Ez az igazság ma így fogalmazható meg: Gecse Endre nem a gálocsi fiatalok egy bizonyított politikai vezére volt, hanem az a helyi református magyar erkölcsi tekintély, akit a szovjet rendszer azért próbált megtörni, mert személye a közösségi önazonosság és a lelki autonómia fennmaradását testesítette meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források:

Державний архів Закарпатської області (Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, a továbbiakban: KTÁL), Fond, Opisz, odinica zberihanya (őrzési egyezség), F., op., od. zb. Amennyiben az od. zb. helyett a forrásban gyelo nomer (ügyszám) vagy szprava (ügy) megjelölés szerepel, ezek rövidítéseként a továbbiakban a d. Nr. (gyelo nomer) illetve a szpr. (szprava) formát alkalmazom. A kötet (tom) szó rövidítését t. jelölöm.

KTÁL, F. P-195. op. 12. od. zb. 41.

KTÁL, F. 1. op. 1. delo Nr. 3485.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Az ukrán legfelsőbb hatóságok és közigazgatási hivatalok központi állami archívuma, a továbbiakban: ЦДАВОУ)

ЦДАВОУ, F. 4648. op. 4. od. zb. 182.
ЦДАВОУ, F. 4648. op. 4. od. zb. 214.
Архів Управління Служби Безпеки України в Закарпатській Області (Ukrajna Állambiztonsági Szolgálata Kárpátalja Megyei Igazgatóságának levéltára, a továbbiakban Arhiv USZBU ZO), F. 2558, op. 1. szpr. 3429. t. 1–3.

Egyéb irodalom:

Csirpák Emil: Emlékeim anyai nagybátyámról, Gecse Endre egykori gálocsi lelkészről. In: Gortvay Erzsébet (szerk.): *Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv.* Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2003.

Dr. Szalóky László: Ötvenes évek Kárpátalján. Gecse Endre lelkipásztor élete és sorsa. *Református Lapja* 1989/46.

Dupka György: *„Jön még egy jobb világ…" A magyar '56 kárpátaljai kézikönyve (A forradalom visszhangja a „megrengetett Szovjetföldön", 1956–1959).* Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Könyfejezet:

Molnár József – Molnár D. István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében.* Ungvár: PoliPrint, 2005.

Pasztellák István: „Minél sötétebb az éjszaka, annál közelebb a hajnal". Emlékképek ifjúkoromból. *Együtt,* 2002/3. 104–106.

Pasztellák István: Emlékeim Gecse Endre gálocsi református tiszteletesről. In: Gortvay Erzsébet (szerk.): *Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv.* Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2003.

Pasztellák István: Emlékképek 1956-ból. *Együtt,* 2006/3. 42–44.

S.n.: Kölcsönös gesztusok. Magyar Nemzet. 2007. július 11. 9.

Vjacseszlav Szereda – Sztikalin, Alekszandr (szerk.): *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából.* Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1993. 154–155.